

8. Винниченко В.К. Губарев В.К. Історія України. Універсальний ілюстрований довідник. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО». – 2008. – 576 с.
9. Шаповал Юрій. Винниченко без броду // День. – 2011. – 25 – 26 березня. – 24 с.
10. Слесарева Анна. Майстер конкордизму // День. – 2011. – 1 – 2 квітня. – 24 с.
11. Пахльовська Оксана. Імператив інтелектуального опору // день. – 2010. – 26 – 27 березня. – 24 с.
12. Пилипенко Л.В., Рященко Д.С. Агатангел Кримський: реабілітований помертвості // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Вип.18. Серія: Історія, Вінниця. – 2010. – 120 – 127 с.
13. Державність // Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Довіра: Генеза. – 1996. – 942 с.
14. Литвин В.М. Самоствердження України: нелегкий поступ // Український історичний журнал. – 2003. – № 1. – 3 – 22 с.

Анотація

В статті аналізується активна діяльність Винниченко як одного з лідерів національно-освободительної революції 1917 - 1921 років в Україні. Раскрывается разносторонность его творческой натуры и реализация духовного потенциала в художественной, публицистической творчестве и живописи.

Ключевые слова: культурное наследие, литературный процесс, философско-этическое учение, конкордизм.

Annotation

This paper examines V.Vynnychenko activism as one of the leaders of the national liberation revolution of 1917 – 1921–s in Ukraine. It reveals the versatility of his creative nature and implementation of the spiritual potential in artistic, journalistic and creative painting.

Key words: cultural heritage, literary process, philosophical and ethical teachings, konkordyzm.

УДК 296.681 (092) «Драгоманов»

**Ольга Слесаренко
(Київ)**

**ПОГЛЯДИ М. П. ДРАГОМАНОВА НА ПРОБЛЕМИ
РЕФОРМАЦІЇ.**

Аналізуються погляди М. Драгоманова на витоки, причини, передумови, поняття, проходження та наслідки реформації церкви для розвитку людства.

Ключові слова: духовне життя, релігійне життя, реформація церкви.

Пошук вирішення сучасних суспільно-політичних проблем українського суспільства спонукає науковців звертатися до аналізу світоглядних основ життя суспільства. М. П. Драгоманов був одним із дослідників історії світових релігій загалом і реформації християнської церкви, зокрема. Він вважав, що достовірне тлумачення дійсності можливе

тільки через призму релігії як найпоширенішої форми людського світогляду, а реформа релігійного життя країн Західної Європи була тим процесом, який призвів до встановлення буржуазних відносин, політичних свобод, зокрема свободи віросповідання висвітлення якого сприяє можливості врахування європейського досвіду розвитку релігійного життя переосмисленого видатним українським істориком.

Поглядам М. Драгоманова на питання релігії і церкви у своїх працях приділяли увагу А. Круглашов Л. Люта, Г. Волинка.

Метою даного дослідження слугує аналіз і висвітлення поглядів М. Драгоманова на реформаційні процеси у релігійному житті країн Західної Європи у XVI – XVII ст.

М. Драгоманов як професійний історик шукав центральні події історичних епох від появи людства до часу свого життя. Наприклад, троянська війна для становлення античної цивілізації Європи, або велике переселення народів і поширення християнства в історії середньовічної Європи, або Велика французька буржуазна революція нового часу відігравали ключову роль у контексті загальнолюдського історичного процесу. Розмірковування на цю тему підштовхнули його до аналізу духовного життя Європи XVI – XVII ст. і боротьби за духовну владу та свободу совісті у зазначений період європейської історії як центральне явище новітньої епохи з точки зору другої половини XIX ст. [9].

Мислитель визначив для себе духовність як підґрунтя суспільно-політичного життя, без якого суспільні відносини втрачають будь-який сенс. Оскільки в основі міжособистісних стосунків лежить механізм регулювання людської поведінки, який прийнято називати мораллю, то з'ясування її джерела створює умови для забезпечення поступального суспільного розвитку. Позаяк від ефективності регулятора людської поведінки прямо залежить добробут суспільства, то зростає значення визначення природи влади, якою наділені організатори суспільного життя. Це явище виражається у співвідношенні переконання і примусу у процесі здійснення влади як засвідчили результати порівняння М. Драгомановим різних політичних систем. [1, 72 – 74; 90 – 92].

Розуміння ролі сили авторитету у питаннях встановлення та реалізації влади привело вченого до висновку про необхідність детального дослідження історії розвитку світогляду європейських народів. Михайло Петрович у своїй науковій діяльності орієнтувався на висвітлення внутрішніх чинників і причин людської поведінки та способів контролю за нею, тобто на вивчення

моралі і визначення поняття совісті, яким підпорядковані закон і правопорядок. Таким чином питання визначення співвідношення духовної влади і свободи совісті було основою суспільно-політичного розвитку європейських народів нового часу на переконання М. Драгоманова [7, арк. 23 – 31].

Політичний аспект перепитій реформаційного та контр реформаційного процесу в християнстві раннього нового часу, на думку М. Драгоманова, зіграв ключову роль в історії Європи. Питання стосунків церкви з державою та взаємовпливів обох суспільних інституцій на фоні трансформації соціальної і економічної системи європейських людських спільнот не виходило за рамки світоглядного елемента життєвого укладу суспільства. Середньовічна трьох станова соціальна система в умовах формування ринкових відносин в економіці не задовольняла потреб суспільства, яке на той час мало значно більш розгалужене соціальне розшарування. Повернення до витоків християнства було викликано не спроможністю католицизму виконувати функції церкви [1, 76 – 79; 84 – 88].

Боротьба за свободу віросповідання в Німеччині проходила на полях битв селянської війни, яка закінчилася мирною угодою між католиками і протестантами укладеної за принципом «Хто править той і встановлює релігію». Таким чином вибір між наддержавним і поза державним статусом церкви виявився вибором між католицизмом і протестантизмом для політичної еліти європейських держав зазначеного періоду. Слід зауважити, що здобута свобода віросповідання не стосувалася пересічних німців і сприяла закріпленню у їх суспільній свідомості високого рівня пошани до державної влади. Таким чином знання про людський світогляд виявилися універсальним ключем до розуміння історичного процесу [1, 56 – 58].

Релігія і політика нерозривно пов'язані між собою складові повсякденного життя європейського суспільства з часу появи перших форм суспільної і політичної організації. Тлумачення реформації християнської церкви як боротьби за свободу совісті, а контрреформації як боротьби за духовну владу сприяло висвітленню цих процесів виключно з політичної точки зору, залишаючи осторонь теологічні питання. Такий підхід створив умови для аналізу подій через призму людського уявлення про зазначені поняття, не враховуючи при цьому фактору Божого провидіння, і намагаючись пояснити усі явища суспільно-релігійного життя лише соціальними, економічними, і культурними чинниками [5, 57].

Цей спосіб тлумачення ходу подій ставив більше запитань ніж давав відповідей, але до попередньої концепції історії, яка вибудовувалася на підґрунті Божого провидіння, повернення уже було неможливим. Вона була вщент розкритикована багатьма філософами і просто вийшла з наукової моди. Щоправда ще у першій половині XIX ст. для істориків Російської імперії саме креаціонізм був основою розуміння сенсу історії в цілому і окремих явищ та процесів суспільного розвитку. Еволюціонізм практично не розглядався російськими істориками навіть середини XIX ст. реальною основою історичного процесу, незважаючи на те, що ця теорія розроблялася іще у XVIII ст. [8, 30 – 32].

Духовне життя без духовного переживання і розуміння пережитого не можливе, а ритуальна релігія займається лише зовнішньою формою поклоніння і служіння Богові, ігноруючи зміст і призначення цієї суспільно корисної діяльності. Намагання дослідити духовне життя на науковому рівні наштовхнулося на методологічні перепони і було зведено до аналізу різних точок зору на проблему, послідовності і логіки подій пов'язаних з релігійним і духовним життям. При цьому навіть психічний бік справи практично залишився поза увагою дослідника релігійної історії, бо людська душа не розкривається як тіло скальпелем і приховує багато таємниць недоступних для розуму [2, 4].

Поняття дух взагалі було і залишається незрозумілим для психологів, істориків і релігієзнавців. Діалектика зовнішньої форми баптизму від зародження до кінця XIX ст., в Західній Європі і в Україні також висвітлена М. Драгомановим досконало. Духовна сутність діяльності братства христителів розглянута поверхнево, оскільки вчення баптистів сприймалося науковцем як витвір людської свідомості, а не Божої відвертості. Цей шлях привів науковця до відкидання християнської основи наукового дослідження і висвітлення протестантизму виключно у релігійно-політичному світлі, відокремлюючи віру в Бога від повсякденного життя як окремої людини так і суспільства в цілому [2, 9, 11].

Зокрема, аналізуючи релігійну реформацію та протестантизм, М. Драгоманов прагнув з'ясувати витoki ідей віротерпимості та світоглядного лібералізму, свободи особистості загалом і свободи совісті, зокрема. Першою "протестантською" світовою релігією Михайло Петрович вважав буддизм, який повстав серед напружених стосунків різних націй на півострові Індостан, йшов проти віровчень старих релігій і навчав, що усі люди рівні. Демократичність та толерантність цієї релігії до усіх націй світу мислитель

вбачав у тому, що вона першою стала використовувати різні мови не лише санскрит, а й мови усіх народів південної й східної Азії для поширення вчення Будди [5, 118 – 119].

"Протестантською вірою" вважав мислитель і саме християнство. Його появу він пов'язував із втратою євреями-іудеями власної державності та їх розпорошенням у масі населення навколишніх багатонаціональних імперій. Навіть частина книг Біблії була написана сірійською мовою. Таким чином, започатковане євреями християнство на перших порах було однією з найбільш толерантних у етнополітичному відношенні релігією, застосовуючи для проповідування свого вчення мови усіх тих народів на території яких воно поширювалось. Що правда з часом в процесі свого поширення християни забули заповідь Христа про необхідність чекати суду Божого, а за умови не сприйняття просто залишати місто і почали вживати примус у питаннях віри, особливо у країнах де християнство стало державною релігією [3, 59].

М. Драгоманов наголошував, що означена тенденція упродовж раннього Середньовіччя поширилась територією усієї Західної Європи, а церковні заборони перекладів релігійних книг народними мовами прийшли з Риму до Англії. Це, на його думку, цілком природно викликало широкий суспільний протест, який вилився у чисельні протестантські рухи, головною ідеєю, яких було те, що християнин може сам просто без попа звертатись до Бога, і противились найбільше панству єпископів і царству папи. Ці рухи рішуче взяли за справу давніх християн – нести науки християнські на різних мовах по всьому світу. На спробу похитнути домінуюче становище та монополію на проповідь офіційної римо-католицької церкви, клір останньої відповів жорстокими репресіями [5, 121].

Наприклад, відзначав Михайло Петрович, у Франції, де переклади частин Біблії з'явилися уже в XI ст., спеціально скликаний собор єпископів у Тулузі 1229 р. заборонив світським людям зберігати навіть латиномовні Біблії, не кажучи вже про самостійне читання їх перекладних варіантів. У подальшому боротьба із "катарською ересю" призвела до ухвалення жорстокого рішення про те, що кожен хто не віддасть єпископу за 8 день своєї книги перекладу Біблії, щоб єпископ спалив її, того вважатимуть єретиком, тобто спалять. В результаті організованих папським престолом "хрестових походів" проти "непокірних", протестантський рух у південній Франції знищено, по волі пап та королів, огнем і мечем, і спроби перекладати

Біблію на прості мови (провансальську й французьку) у Франції були призупинені [5, 122].

М. Драгоманов звертав увагу на те, що поширення ідей протестантизму було загальноєвропейським процесом, до того ж процесом цілком об'єктивним, а відтак невинним. Наприклад, так само, як і катарам у Франції, зазначав Михайло Петрович, "римсько-англійське попівство докоряло Віклефові, що він своїм перекладом Біблії для простих людей "розсипав перли перед свинями", і почало палити учнів Віклефа, які спочатку називались бідними попами і їх Біблії перекладені англійською мовою, а 1404 р. спеціально скликаний собор англійських єпископів категорично заборонив вживання усіх перекладів Біблії, окрім латинського. Схоже ситуація спостерігалась і в слов'янських землях Центральної Європи, зокрема в Чехії, де на межі XIV – XV ст. поширились ідеї французьких "бідних людей" і англійських "бідних попів". При цьому, наголошував М. П. Драгоманов, що хоч папа з єпископами і палили чеських учителів братської віри, наприклад, Я. Гуса й ін., а все-таки не встигли остаточно задушити їх ідей, 1480 р. Біблія чеською мовою була навіть надрукована [6, арк. 47 – 48].

Таким чином біля витоків німецької реформації започаткованої М. Лютером Михайло Петрович бачив багатовікові традиції протестантизму у різних європейських народів, і навіть у самих німців. На підтвердження він наводив той факт, що коли М. Лютер став проповідувати проти влади папи й єпископів та проти римської церковної служби й задумав перекласти Біблію на німецьку мову просто з давньоєврейської та грецької, то знайшов більше 20 спроб німецьких перекладів Біблії. Саме з поширення поглядів М. Лютера, твердив мислитель, бере початок реформація в римо-католицькій церкві, від якої відпала половина Західної Європи. Процес реформації, базований на закладених у попередні століття передумовах у різних країнах Західної Європи, набув лавиноподібного характеру, що зробило його незворотним. За прикладом перекладу Біблії М. Лютером були надруковані: англійський (1524 р.), французько-швейцарський (1535), голландський (1537), шведський (1541), фінський (1548), данський (1550), польський (1561, 1565) переклади Святого письма [5, 123].

Шукаючи виявів реформаційного руху та протестантизму у православних країнах М. Драгоманов відзначав, що серед східних церков не встигло вирости церковне царство, подібне до римського папства, і через те у православних країнах не було такого рішучого утиску національних мов у церквах, як у римо-католицькій церкві. Позаяк у православ'ї була церковна

аристократія, то і тут завелась зневага до мов нових християнських народів. У якості прикладу він наводив той факт, що патріархи-греки в Олександрії, Єрусалимі й Антіохії намагалися витіснити з місцевого церковного ужитку мови єгипетську та сірійську, замінити їх грецькою. Михайло Петрович наголошував, що ще більше наполегливо подібну політику проводили грецькі архіереї серед румунів та болгар [5, 124].

Звернув увагу М.П. Драгоманов і на той непересічний факт, що реформаційний рух співпав у часі з процесом централізації влади у державах Західної Європи. Саме тому у кожній з них з'явилося вчення про національну державність і національну мову, яка у кожній державі намагалась зайняти місце латинської, як і кожна національна церква намагалась зайняти місце римо-католицької церкви. Останні два висновки є найважливішими для вченого і суспільного діяча. Звідси бере початок аналіз реформаційних явищ у пізньому українському середньовіччі та пошук причин, що не призвели до сакралізації української мови, утворення української церкви та постановлення питання про українську державу, тоді як всі подібні наслідки Реформації мали місце у Західній Європі [4, 42].

Спроби перекладу Біблії народною мовою в Україні та сусідньої їй Білорусі М. Драгоманов датував XVI ст. та пов'язував це із протистоянням католицизму і православ'я, що у свою чергу ослаблювало його реакцію на відповідні спроби, а також впливом чеського протестантизму. В результаті " з XV ст. дійшла до нас частина Біблії, перекладена з чеської на мову, наближену до української. У 1517 р. світська людина Франциск Скорина почав друкувати у Празі, раніше М. Лютера, Біблію українською мовою, близькою до білоруської. Пізніше, коли прийшло й до нас західне протестантство, чимало людей стало пробувати перекладати Біблію на народну мову [5, 126].

Отже, на щире особисте переконання М. Драгоманова реформація християнської церкви у Західній Європі була процесом перетворення світоглядної основи системи суспільних відносин у бік становлення буржуазного ладу, а контрреформація була шляхом збереження середньовічної світоглядної основи феодальної системи суспільних відносин. Відновлення початкової форми християнської церкви забезпечувало передумови для свободи совісті кожної окремо взятої особистості, а збереження середньовічної форми християнської церкви створювала умови для посилення духовної влади релігійної організації над кожною людською особистістю.

Джерела та література

1. Драгоманов М. Борьба за духовную власть и свободу совести XVI – XVII столетии // М. Драгоманов Вибрані праці у трьох томах. Історія. Педагогіка. Публіцистика. – К., 2006. – Т. 1. – Кн.1 – С 53 – 194.
2. Драгоманов М. Про братство Хрестителів, або Баптистів на Україні. – Коломия: "Друкарня М. Білоуса", 1893. – С 4, 9, 11.
3. Драгоманов М. Рай і поступ. – К.: Ранок, 1906. – 80 с.
4. Драгоманов М.П. Что такое украинофильство? // М. Драгоманов Вибрані праці у трьох томах Т.І., Кн.2: Історія, публіцистика, політологія К: «Знання України» 2007.. – С.3 – 40.
5. Драгоманов М. Чудернадські думки про українську національну справу // М. Драгоманов Вибрані праці у трьох томах Т.І., Кн.2: Історія, публіцистика, політологія К: «Знання України» 2007. – С 49 – 194 .
6. ІР НБУВ. – Ф.1. – Спр. 44069. – 235 арк.
7. ІР НБІВ – Ф 172 – Спр. 9 – 123 арк.
8. Максимович М. О участии и значении Киева в общей жизни России // Максимович М. О Вибрані твори / В. Короткий (упоряд, вступ. ст./ – К.: Либідь 2004 – С 30 – 32.

Аннотация

Анализируются взгляды М. Драгоманова на причины, предусловия, понятие и последствия реформации церкви для развития человечества.

Ключевые слова: духовная жизнь, религиозная жизнь, реформация церкви.

Annotation

M. Dragomanov's views are analyzed on cause, preconditions, concept and consequences of reformation of church for mankind development.

Keywords: spiritual life, religious life, church reformation.

УДК 94(092)(470-571)»19»

**Олег Шевченко
(Київ)**

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД РОСІЙСЬКОГО КЛАСИЧНОГО АНАРХІЗМУ ХІХ СТ.: М.О.БАКУНІН, П.О. КРОПОТКІН.

У статті досліджено ідеї класиків російського анархізму і світової політичної думки, М.О. Бакуніна (1814-1876), П.О. Кропоткіна (1842-1921). Особлива увага приділяється сучасному значенню їх поглядів, які здійснили важливий вплив на анархістський рух Росії та різних країн світу, аналізуються основні лінії еволюції їх переконань.

Ключові слова: анархізм, політична свідомість, рівність, прогрес, суспільство.

Перехід українського суспільства від однієї моделі політичного управління до іншої викликає необхідність перегляду сталих норм у взаємовідносинах, що склалися між суспільством і державою. Це спонукає до пошуку нових неординарних концепцій, доктрин, теорій, які дозволили б